

Küreselleşmeye Bağlı Olarak Kırgız Diline Giren Yeni Kelimeler (Neologizmler) (Medya Metinlerinin Çerçevesinde Analiz)

Gülzada Stanaliyeva*

Giriş

“Küreselleşmeye Bağlı Olarak Kırgız Diline Giren Yeni Kelimeler (Neologizmler): Medya Metinlerinin Çerçevesinde Analiz” isimli araştırmada son yıllarda, net olarak söylemek gerekirse 2018-2020 yıllarını kapsayan medya metinlerinden Kırgızcaya giren yeni kelimelerin kaynaklarını incelemeyi amaç edindik. Sebebi neologizmleri araştırmak, onların ortaya çıktığı kaynaklara göz atmak, dilin gelişim sürecini, aynı zamanda dilin çerçevesinin değişimini gözlemlemeye yardımcı olmaktadır.

Yöntem

Araştırmada bu zamana kadar bilimsel araştırmalarda yer alan ve son yıllarda yayınlanan sözlüklerde yer verilen neologizmler, internetteki arama motorlarından aranarak ve yazılı basın metinlerinden bulunarak derlenmiştir. Ayrıca, her türlü teleradyo kanallarında çalışmakta olan muhabir ve sunucuların kullandığı neologizmler de dahil edilmiştir. Bunlara ek olarak sosyal medyadan, özellikle facebook kullanıcılarının kullandıkları neologizmleri derlemeye de gayret ettim.

Bundan dolayı, neologizmlerin ağırlıklı kısmı sosyal medya kullanıcılarına ve medya çalışanlarına sorularak derlenmiştir. Kırgız Teleradyo Kurumunun (KTRK) “KTRK Sport” kanalının spor sunucusu Zıyarat Esenbayev spor alanında, KTRK’nın “Ala-Too 24” kanalının sunucusu Amantur Şergaziyev ise toplumsal, tarım ve ziraat, enerji, ulaşım ve inşaat alanlarından dilimize giren birçok yeni kelimeyi belirlememiz konusunda bize yardımcı oldular.

Ayrıca, “Sputnik” Radyosunun internet sayfasında Kırgızca kelimelerin açıklamalarının verildiği “Tibirtke” isimli köşede birçok kelimeyi bulduk. Dinî kelimeler, ekonomi alanındaki terimlerden oluşan çok sayıda neologizmi adı geçen köşede bulmak imkânımız oldu.

* Dr. Öğr. Gör., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Bişkek/KIRGIZISTAN, gulzada.stanaliyeva@manas.edu.kg

Derlenen neologizmlerin hangi dillerden, diğer bir ifadeyle hangi kaynaklardan geldiğini, bulduğumuz kelimeleri 15 sektöre dağıtarak gruplandırmaya çalıştık. O sektörler:

- 1- Yeni teknolojiler ve iletişim;
- 2- Tıp;
- 3- Ekonomi ve ticaret;
- 4- Gıda ve beslenme;
- 5- Toplum, hukuk, turizm ve kültür;
- 6- İlim ve eğitim;
- 7- Hizmet sektörü;
- 8- Din, İslam dini;
- 9- Nalburiye, günlük ihtiyaç;
- 10- Spor;
- 11- Ulaşım ve inşaat;
- 12- Kozmetik ve moda;
- 13- Siyaset ve uluslararası ilişkiler;
- 14- Enerji;
- 15- Tarım sektörleri.

Derlenen neologizmlerin tablosu hazırlanarak, yüzdeler paylarını gösteren grafiklerini çıkarıp, küreselleşmeye bağlı olarak son yıllarda Kırgızcaya girme ivmesini anlamaya çalıştık. Bunun yanı sıra son yıllarda neologizmlerin Kırgızca sözlüklere hangi şartlarda girmekte olduğunu ortaya çıkarmaya çalışırken bir hayli zorluklara maruz kaldık. Bunlara değinecek olursak:

Birincisi, yukarıdaki dilbilimcilerin de belirttiği üzere, neologizmleri ortaya koyma meselesi biraz zorlanmayı gerektiriyordu. Stramnoy'un (2007) "Neologizmler kullanmaya başladıktan sonra onlar yeniliği hissedilen stilistik bir figür olmaktadır. Ancak çoğu zaman yeni kelimelerin kullanıcılar tarafından kısa süre içinde benimsenmesiyle, onların yeni bir kelime olduğu pek de hissedilmez" diye belirttiği üzere bazı kelimelerin neologizm olup olmadığını belirlemek zor oldu.

İkinci zorluk, neologizmleri medya metinlerinden aldıktan sonra onları internet arama motorlarından aradığımızda karşımıza çıktı. Diğer yandan yine

Stramnoy'un (2007) "Neologizmler, sözlüklere henüz girmemiş kelimelerdir" çıkarımına bakmaksızın, ana kaynağı sözlükler oluşturmaktadır. Stramnoy kendisi de araştırmasında *Linguistik Ansiklopedik Sözlük (LAS, 2002)* isimli kitabı kaynak olarak almıştır. Aynen onun gibi biz de bu araştırmamızda sözlükleri kaynak olarak kullandık. Kırgız-Türk Manas Üniversitesinin *Kırgızca-Türkçe Sözlüğü* en son çıkan eser olduğundan, neologizmleri o sözlükten de aramaya gayret ettim. Ancak 75 bin kelimenin olduğu o sözlüğe neologizmlerle ilgili ağırlık verilmediğinden, istediğimiz kadar kelime bulma imkânımızı olmadı.

Biz bu araştırmamızda son yıllarda kullanılmaya başlayan bütün neologizmleri ortaya çıkardık diyemeyiz. Ancak, belli bir derecede günlük hayatta en çok kullanılan neologizmleri derlediğimizi de söylememiz mümkündür. Onun için, incelememizin sonundaki yüzdeler paylarda bir miktar eksik-gediklerin olması da mümkündür. Öyle olsa da, bize göre, yüzdeler dilimlerdeki o eksik-gedikler toplam değerlendirmede büyük hatalara da yol açmayacaktır. Çünkü, bilindiği üzere, küreselleşme devrinde teknik ve teknolojinin dilinin bir adım öne çıktığını kimse inkâr edemez.

İşte buna benzer objektif faktörlerin bizim incelememizde bazı eksik ve gediklere yol açmasına bakmaksızın, güvenilir bir sonuç ortaya koyduğunu söyleyebiliriz.

İncelemeyle İlgili Kaynaklar Hakkında

F. İ. Buslayev, V. P. Gak, V. G. Kostomarov, M. M. Pokrovskiy, Y. D. Polivanov, A. A. Potebnya, L. P. Yakubinskiy gibi bilim adamları neologizmlerle ilgili teori üzerinde çalışmalar yürütmüşlerdir. Kırgız dilciler arasında ise C. Mamitov Sovyet döneminde Kırgız dilinin neologizmleri konusunda 1966 yılında tez çalışması yapmıştır. Ondan sonraki yıllarda neologizmler genel bir ders konusu şeklinde farklı araştırmacıların çalışmalarında yer almıştır. (Abdullayev-1998, Ahmatov-1978, Davletov-2010, Caparov-2011, Saparbayev-1998, Yunusaliyev-1985, Oruzbayeva-1983). Egemenlikten sonraki yıllarda 2013 yılında Asel Anepiyeva *Kırgız Dilindeki 1980'li Yıllardan Sonraki Neologizmler (Yazılı Basın Metinlerine Göre)* isimlik yüksek lisans çalışması yapmıştır.

Neologizmler, bilimsel çalışmalardan başka Kırgızca olarak hazırlanan her türlü sözlükte de kendine yer bulmuştur. Onların başlıcalarını sayacak olursak: K. K. Yudahin'in *Kırgızca-Rusça Sözlük* (1965), H. K. Karasayev'in *Özdöştürülgön Sözdör* (1986), A. Calilov'un *Kırgız Tilindegi Cam Sözdördün Sözdüğü (Kırgız Dilindeki Yeni Kelimeler Sözlüğü)* (1998), A. Akmataliyev, S. Semenova, M. Kasımgeldiyevlerin birlikte hazırladığı *Kırgız Tilindegi Akademiyalık Kıskaçça Sözdüğü (Kırgızca Kısa Akademik*

Terimler Sözlüğü) (2009), Kırgız-Türk Manas Üniversitesi tarafından hazırlanan *Kırgızca-Türkçe Sözlük* <http://sozduk.manas.edu.kg/>. Biz burda terminolojik sözlükleri, eşanlamlı, zıt anlamlı, frazeologizm, orfolojik ve açıklamalı gibi sözlükleri saymadık. Çünkü, neologizmler genel olarak halkın yaygın kullanımına geçtiği için, çalışmamızı neologizmlerle ilgili ya da genel sözlüklerle sınırlı tuttuk.

Neologizmlerin Tabiatı ve Ortaya Çıktığı Kaynaklar

Neologizmleri ortaya çıkarma işi zorlu meselelerin biridir. Çünkü, yeni kullanılmaya başlayan kelimenin neologizm özelliğini ne zaman kaybedeceğini kesin olarak söylemek zordur. Bununla ilgili birçok araştırmada, “neologizmler ne zaman toplumun büyük kesimi tarafından yaygın olarak kullanılmaya başlarsa, neologizm olma özelliğini kaybeder” demektedir (Galkin-Fedoruk, 1954: 129).

Esasen neologizmler, yeni kelime ve yeni kavramlar ortaya çıktığında öncelikle medya organlarında kullanılmaya başlar. İşte bundan dolayı, neologizmler sözlüklerden önce medya diline dahil olurlar. Medya dili aracılığıyla topluma yayılıp, toplumun genelinin kullandığı kelimelere dönüşürler. Ancak bazı durumlarda medya aracılığıyla yayılmayan, toplumda yaygın kullanılmayan neologizmler de vardır. Mesela, Kırgızistan’da medya organları televizyonu “sınalgi”, radyoyu “ünalgi” olarak isimlendirmelerine rağmen bu kelimeler halkın geneli tarafından kabul görmemiştir. Hatta, Kırgızistan’da reytingi yüksek olan Azattuk Radyosu, kendini hep “Azattuk Ünalğısı” olarak adlandırmasına rağmen, bu kullanım toplumda geniş olarak yayılım göstermemiştir. Diğer yandan bazı yeni kelimelerin halk tarafından yıldırım hızıyla kabul gördüğünü de görmekteyiz. Mesela, “sanarip” (dijital) ve “sanaripteştirüü” (dijitalleştirme) kelimeleri çok hızlı bir şekilde toplum tarafından kabul görmüştür. Bu duruma belki de bu alanda faaliyette bulunan kuruma Kırgız hükümetinin özel ilgi duymasının da etkisi olsa gerektir. Bu tür hızlı kabul gören yeni kelimelere “cölök pul” (faiz ödemesi), “ayıp pul” (ceza parası) gibi kelimeleri de örnek verebiliriz. Bu kelimelerin anlamını içeren durumlara toplumda sık karşılaşıldığı için hızlı yayıldı diye düşünüyoruz.

Araştırmacılar neologizmlerin tabiatı hakkında her türden fikri dile getirmektedir. Mesela, 2007 yılında *Neologizmlerin Kaynağı Olarak Gazete Metinleri* ismiyle yüksek doktora tezi yazan A. V. Stramnoy’un şöyle bir açıklamada bulunduğunu görürüz: “Neologizm, verilmekte olan derse baş eğen yeni kelime ya da kelime grubudur” (Stramnoy, 2007).

Bu araştırmacı Rus ve Fransız medyasını esas alarak yeni ortaya çıkan kelimeleri incelemiş ve neologizmlerin özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamıştır:

1. Neologizmler kullanmaya başladıktan sonra onlar yeniliği hissedilen stilistik bir figür olmaktadır. Ancak çoğu zaman yeni kelimelerin kullanıcılar tarafından kısa süre içinde benimsenmesiyle, onların yeni bir kelime olduğu pek de hissedilmez figürdür.
2. Neologizmler, yeni anlayışın yeni bir şekilde ifade edilmesidir. Onun, o dilde daha önce var ya da yok olduğu pek fark etmez. En önemlisi kelimenin yeni olduğunun hissedilmesi yeterlidir.
3. Neologizmler, sözlüklere henüz girmemiş olan kelimelerdir (Stramnoy, 2007).

Neologizmlerin varlığını esasen toplumun yaşamıyla birlikte incelemek gerekir. Bununla ilgili Kırgızistanlı dil araştırmacısı C. Mamıtoev da belirtmiştir. Ona göre, “neologizmler dilin sahibi olan halkın toplumsal ve siyasî hayatında yaşayageldiği tarihî süreçten ayrı olarak incelenmemelidir” (Mamıtoev, 1966: 7). Diğer bir ifadeyle, neologizmler toplum hayatına yeni giren anlayışın yeni bir şekilde dillendirilmesi olup, kelimenin yeni olduğu hemen anlaşılıp, dikkatleri üzerine çekmesiyle neologizmin yolunun açık olduğu görülür. Bazı neologizmler toplum tarafından kısa sürede benimsenir. Bunun sebebi, o yeni kelimenin ortaya koyduğu anlayışın toplumun hayatında önemli yere sahip olmasındandır. Bazı neologizmlerin yayılmak yerine zaman içinde unutulmasını ise o kelimenin verdiği anlamın öneminin toplum nezdinde az olmasıyla açıklayabiliriz.

Kırgız Dilindeki Neologizmlerin Ortaya Çıkış Tarihi Hakkında Kısa Bir Bilgi

Günümüzde de devam etmekte olan küreselleşme devri bütün dünya halklarının kültürüne, özellikle de dilinde bu zamana kadar görülmediği kadar büyük değişimler yaşatmaktadır. Böylesi değişimlerin çoğu zaman yeni iletişim teknolojilerinin yayılması ve toplumda sosyal medyanın rolünün ileri çıkmasından kaynaklandığı hepimizin malumu. Kırgızistan’da da bu faktörler Kırgız halkının kültürüne, diline büyük etki etmekte, Kırgızların dünyaya olan bakışı yıldan yıla değişime uğramaktadır. Bu değişim, dil hazinesine yıldan yıla yeni kelimelerin eklenmesine de yol açmaktadır. Bir yönüyle, küreselleşmenin etkisindeki dünyada özellikle nüfusu az olan halkların dilinin şekil ve içerik yönüyle zenginleştiği söylenebilir. Ancak, meseleye ikinci bir taraftan baktığımızda, değişime uğramakta olan dillerin kendine has şekil ve içeriği de zaman içinde kaybetmekte olduğunu da görürüz. Günümüzde meselenin bu ikinci kısmına bilim adamları dikkat çekmekte ve “eğer durum bu şekilde devam ederse, dünyadaki birçok dilin kısa zamanda

ortadan kalkma tehlikesiyle karşı karşıyadır” demektedirler. <https://ru.euronews.com/2019/07/29/unesco-calls-to-stop-disappearing-of-languages>

Esasen dil canlı bir kavramdır. Bundan dolayı dil devrin şartlarına göre değişim göstermektedir. Kırgız dilinin tarihinin XIX-XX-XXI. yüzyıllardaki devrine göz atacak olursak, burada üç büyük devri başından geçirdiğini görürüz. Bunlar: Sovyet devrine kadarki, Sovyet devrindeki ve bağımsızlığını aldığından bu zamana kadarki devir olarak sıralanabilir. Bu şekilde bir gruplandırma, ana gruplara bölme mecburiyetinden dolayıdır. Yoksa bu durumu biraz daha yakından irdeleyecek olsak, bahsini ettiğimiz değişimin yıldan yıla yaşandığı da hepimizin malumudur.

Mesela, Sovyet devrine kadar Rus Çarlığı'nın kolonisi olduğu dönemde Kırgızların dili Orta Asya'ya göç eden Ruslarla bir arada yaşamaya başlayarak, onların kültürüyle tanışmış, onların günlük yaşamlarındaki bazı durumları kendi hayatında uygulamaya başladığından itibaren, yeni kelimeleri kullanmaya başlamış ve değişim yavaştan başlamıştı. Mesela: Günlük hayatta kullanılan kartoşka (patates), kapusta (lahana), samagon (kaçak yapım), kerebet (ranza), meş (soba), poselek (köy) gibi, askerî-siyasi hayatta kullanılan: kartel (ceza infaz), bardanke mltık (makineli tüfek), soldat (asker), starçın (kıdemli), temir col (demiryolu), stantsiya (istasyon) (Kırgızistan'da 1915 yılında Karasuu'dan Calal-Abad şehrine kadar ilk demiryolu hattı kurulmuştur) gibi kelimeler toplumun tamamına yayılarak, Kırgızların hayatında yer almıştır.

Sonraki Sovyet idaresinin kurulduğu ilk günlerden itibaren sosyalizm, proleterya, işçi gücü, sınıf mücadelesi, Sovyet idaresi, komünist, komünist parti, fabrika gibi kelimeler yayılmıştır. Diğer yandan daha 1873 yılında Verniy şehrindeki (Almatı) Türkistan Telgraf Bölümüne bağlı olarak Pişpek (Bişkek) şehrinde Kırgızistan'ın ilk telgraf istasyonunun açılmasıyla, telgraf bağlantısı, posta hizmeti gibi kelimeleri toplum tarafından pek bilinmiyordu. Çünkü o yıllardaki bütün posta hizmetleri Rusya'nın İçişleri Bakanlığının emriye telgraf hizmetleri sadece devlet işlerinde kullanılmaktaydı. Onun için bu kelimeler halk içinde yayılmamıştı. Posta ve telgraf gibi kelimeler Sovyet idaresi kurulduktan ve halk o hizmetlerden faydalanmaya başladıktan sonra kullanılmaya başlamıştır.

Sovyet idaresinin stretejik amacı, SSCB'ye dahil olan bütün halkların diline yeni kelimelerin girmesini ve onların dünyaya bakışının siyasî-toplumsal, ekonomik değişimlerle birlikte yıldan yıla değişimini sağlamaktır. Mesela, Sovyet idaresinin sonra basamaklarında kolektifleştirme, kolhoz, sovhoz, repressiya, artel, zveno gibi, 2. Dünya savaşı yıllarında faşist, front(cephe), tıl (yedek), bomba, kara kâğıt

(ölüm kağıdı), uçkuç (pilot) gibi kelimeler girmiştir. Akabinde uzaya ilk defa Sovyetler Birliğinden bir adamın çıkması halkı sevindirirken, bu sırada kosmos (uzay), kozmonot, raketa (roket), planeta (gezegen) gibi kelimeler halkın dil hazinesine eklenmiştir.

Diğer yandan Yeniden Kuruluş (Perestroyka) döneminde de Kırgız diline çok sayıda yeni kelimenin eklendiğini görebiliriz. Bunun sebebini devrin kendisinin birçok değişime sebep olmasıyla birlikte yanı sıra birçok alanda da geniş çaplı değişimlere yol açmasıyla açıklayabiliriz. Yeniden kuruluş, açık siyaset, siyasi plüralizm, çok partililik gibi kelimeler o yıllarda halka yeni bir dönemin geldiğini gösterip, basın-yayın araçlarının ekranlarından ve sayfalarından düşmüyordu.

Kırgızistan egemen devlet olarak yaşamaya başlamasından itibaren, Kırgız dil hazinesi de büyük değişimlere uğramıştır. Yeni siyasî-toplumsal ve ekonomik oluşum, bağımsız bir ülke olarak yeni bir yola çıkmış olması toplumun bakış açısında da, toplumsal hayatta da önceki yıllarda olmadığı kadar değişimlere yol açtı. Bu değişimler Kırgız diline demokrasi, liberalizm, egemen, bağımsız ülke, bunun yanı sıra siyasî anlayış olması yönüyle öneme sahip olan bağımsızlık, egemenlik gibi kelimeleri, açılım, muhalefet, çok partililik, parlamento, inkılâp, koalisyon, hizip, suçlama, sınır belirleme, sınırlandırma, kabilecilik, cumhurbaşkanı, pazar ekonomisi, tüccar, iş adamı, firma, şirket, milli para, enflasyon, elçilik, özelleştirme gibi kelimeler girmiştir.

Bağımsız bir devlet olması Kırgızistan'ın dünya ülkeleri arasında kendi yerini almasının da yolunu açtı. Ancak egemen bir devlet olması Kırgızistan'ın birçok siyasî, toplumsal ve ekonomik zorluklara maruz kalmasına da yol açtı. Daha önce kamuya ait olan birçok büyük işletmenin özelleştirilmesiyle ülkede sanayi faaliyetleri sıfırlanma noktasına geldi. Neticede, işsiz kalan insanların büyük bir kısmı, özellikle gençler (başta Rusya olmak üzere) başka ülkelere iş aramak üzere gitmeye mecbur oldu. Bu hareketin sonucunda o yıllarda Kırgız diline göçmen, göçmenlik, geçici işçi, tüccar gibi yeni kelimeler halk içinde kısa sürede ve yaygın olarak kullanılmaya başladı.

Diğer yandan, son on yılda ise Kırgız diline giren kelimelerin çoğu küreselleşmeye bağlı olarak kullanılan kelimeler olarak öne çıkmaktadır. Özellikle, yeni iletişim teknolojilerinin toplumun geniş kesimleri tarafından kullanılması yeni teknolojik terimlerin, yeni mesleklerin ve bazı zamanlarda yeni jargonların Kırgız diline girmesine yol açtı. İkincisi, egemenlik döneminde Kırgız toplumunda İslam dininin güçlü bir şekilde benimsenmesi, dinî anlayışın propogandalanması sonucu dinle ilgili birçok yeni kelimenin girmesine yol açtı. Mesela: İmam, medrese, gusül,

davet, zezem, şirk, hazreti, aşırı dinci, üç talak, talak, şifa, Allah razı olsun, şehit, avret, haram, fetva, halife, şeyh, üstad, talim, hacılık, taharat gibi.

Bazı durumlarda ise birçok dinî kelimenin aslında Kırgız dilinde önceden beri var olsa da buna rağmen onun yerine Arapçadan alınan kelimelerin geniş şekilde kullanıldığını görmek de mümkün. Mesela, Kırgız dilinde eski yıllardan beri kullanılan “adal” kelimesinin yerine “helal” kelimesi kullanılmaya başlandı. Kırgızistan’da gıda sektöründe faaliyette bulunan şirketler ürünlerine “helal” ibaresini eklemeye başladı. Bu durum belki de “helal” kelimesinin dünya pazarında özel anlam içerdiğinden olsa gerektir.

Bulgular

Tablo 1:

#	Sektörler	%	Sayı
1	Yeni teknolojiler ve iletişim	41,9%	114
2	Tıp	4,4%	12
3	Ekonomi /Ticaret	4,4%	12
4	Gıda sanayi ve beslenme	1,8%	5
5	Toplum, hukuk, kültür ve turizm	6,25%	17
6	Bilim	2,2%	6
7	Hizmet sektörü	5,8%	16
8	Din	9,9%	27
9	Günlük hayat	1,8%	5
10	Spor	8%	22
11	Ulaşım ve inşaat	3,3%	9
12	Kozmetik ve moda	2,9%	8
13	Siyaset ve uluslararası ilişkiler	2,2%	6
14	Enerji	3,6%	10
15	Tarım	1,1%	3
Toplam		100%	272

Bu tablodan da görüldüğü üzere Kırgız diline yeni teknolojiler ve iletişim alanlarında giren yeni kelimelerin oranı %41,9’u oluşturmaktadır. Elbette, bu durumun sebebi yeni teknoloji ve iletişim faaliyetlerinin son yıllarda toplumumuzun hayatında çok büyük bir yer edinmesiyle açıklanmaktadır.

İkinci sırada ise dinî alanda, özellikle de İslam diniyle ilgili dilimize giren yeni

kelimelerin oranının %9,9'luk dilimi oluşturduğunu görmekteyiz. İslam dininin yayılmasına yönelik faaliyetlerin artması, sosyal medyadan da bununla ilgili video ve ses kayıtlarının sayısının artması dinî kelimelerin, özellikle Arapçadan alınan kelimelerin yaygın olarak kullanılmasına yol açmıştır. Bunu araştırmamızın sonucunda da açıkça görmek mümkündür.

Sporla ilgili neologizmler %8'i oluşturmaktadır. Bu durumu Kırgızistan da son yıllarda spora olan ilginin artmasıyla, özel spor kanallarının açılmasıyla açıklamak mümkündür. Mesela, KTRK Sport (2015) ve özel NTS Sport (2016) kanalları faaliyete geçmiştir. NTS Sport kanalı faaliyetlerini durdurursa da KTRK Sport kanalı belli bir seyirci kitlesi kazanarak, spor terminlerini Kırgızcaya tercüme etmeye gayret ettiği gözlemlenmektedir. Bu kanalın sunucu Ziyarat Esenbay'ın söylediğine göre spor karşılaştırmaların yayını sırasında Kırgızca konuşmada zorluklar yaşanmaktadır. Sporun yeni türlerinin ve yeni metotlarının Kırgızca verilmesinde zorlanılmaktadır. Bundan dolayı spor terminleri daha çok yabancı dilde verme durumu söz konusu olmaktadır. Durum böyle olsada Kırgızistan'da yerini sağlamlaştırmakta olan spor gazeteciliğinde spor terminolojisini Kırgız diline çevirme gayretlerinin arttığı gözlemlenmektedir.

Toplum, hukuk, kültür ve turizm alanındaki yeni kelimeler %6,25, tıp ve ekonomi alanındaki kelimeler %4,4, enerji %3,6 ulaşım ve inşaat %3,3 kozmetik ve moda %2,9 siyaset ve uluslararası ilişkiler ile bilim sektörü %2,2 gıda ve beslenme %1,8 tarım %1,1 olarak gerçekleşmiştir.

Neologizmleri Yaratan İç ve Dış Kaynaklar

Kırgız diline giren neologizmlerin iç ve dış kaynaklarının yüzdeleri dilimleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2:

		%	саны
Kırgız dilinden türetilen neologizmler (n)		26,8%	73
İngiliz dilinden alınan n.		58,4%	159
Rus dilinden alınan n.		0,36%	1
Arap dilinden alınan n.		8,4%	23
Türk dilinden alınan n.		5,14%	14
Başka dillerden alınan n.		0,73%	2
Toplam		100%	272

Burada 1. sırada İngilizceden alınan kelimelerin %58,4'ü oluşturduğunu görmekteyiz. Diğer yandan yeni ortaya çıkan, başka dilden tercüme edilip alınan ya da yeni anlayışı ifade ederek kullanılmaya başlayan Kırgızca kelimeler, diğer bir ifadeyle iç kaynakların payının %26,8 olduğunu görmekteyiz. Burada belirtmemiz gereken husus neologizmlerin arasında yeni teknolojinin ve iletişim alanındaki kelimelerin Kırgızlaştırmanın oldukça yaygın olduğunu görmek mümkündür.

Arapçadan alınan kelimelerin %8,9 olduğu belirlenmiştir. Burada göze çarpan husus, dinle ilgili kelimelerin çok fazla tercüme edilmediği görülmektedir. Tersine, bir anlamı ifade eden ve Kırgızcada var olan bazı kelimelerin yerine onun Arapçada kullanılanı alındığını görmek mümkündür. Mesela, Kırgızca “adal” kelimesinin yerine Arapça “halal (helal)” kelimesi kullanılmaya başlamıştır.

Türk dillerinden alınan kelimeler %5,14'ü oluşturmaktadır. Görüldüğü üzere bu pay azdır. Egemenlik, egemen, başbakan, uçak, tık uçak (helikopter), faiz gibi kelimelerin Kırgızca söz hazinesine girmesinin üzerinden birçok yıl geçtiği için bu kelimeler neologizm olmaktan çıkmıştır diyebiliriz. Son yıllarda Türkçe konuşan ülkelerin bağlantılarının artmasına rağmen buradan Kırgızcaya giren kelime sayısı yok denilecek kadar azdır. Son yıllarda Kırgızistan'da Türk restoran ve kafelerinin artmasıyla Türk yemeklerinin isimleri yaygın kullanılmaya başlamış ve zamanla kebab, döner, dolma gibi kelimeler neologizm olarak dilimizde yerini almıştır. Sonuç olarak küreselleşmeye bağlı olarak Türkçeden de, İngilizceden de dilimize giren kelimelerin yıldan yıla arttığını belirtmemiz gerekir.

Kırgızcaya başka dillerden giren yeni kelimeler %0,73'ü oluşturmuştur ve 5. sırayı almıştır. Mesela, Farsçadan alınan “darskana” (dershane, sınıf) kelimesinin daha önce kullanılmakta olan “klass”, “auditoriya” kelimeleriyle birlikte kullanılmaya başladığını görmekteyiz. Portekizceden alınan “fazenda” (çiftlik evi) kelimesini Kırgızcaya Rusça vasıtasıyla giren tek kelime olduğu söylenebilir. Son sırada ise %0,36 ile Rusçadan alınan kelimelerin olduğunu görmekteyiz. Burada Sovyet döneminde Rusçadan giren alınan kelimeler çok iken küreselleşme ve Kırgızistan'ın egemenliğini almasıyla birlikte Rusçadan alınan kelimelerin çok çok azaldığını görmek mümkündür.

Tartışma

Küreselleşme şartlarında Kırgız diline giren kelimelerin incelenmesi, Kırgız dilinin değişim durumu hakkında bilgi verir.

Birincisi, Kırgız dilinin değişimine günümüzde hangi sektörlerin tesir ettiğini ortaya koymamıza yardım eder.

İkincisi, neologizmlerin iç ve dış kaynaklar sayesinde Kırgız diline girmesinin genel durumu nasıldır sorusuna cevap almaya imkân sağlar. Günümüzde İngilizce kelimelerin teknoloji vasıtasıyla tüm dillere aktif bir şekilde girmekte olduğu tartışma götürmez. Bundan dolayı her bir halkın ana dilini İngilizceden alınan kelimeleri kendi diline adapte ederek ya da tercüme ederek korumaya çalıştığını da gözlemlemekteyiz. Böyle bir durumda, Kırgız dilinin İngilizce kelimeleri hangi seviyede özümlediğini ve hangi seviyede Kırgızcalılaştırdığını da görmek mümkündür.

Üçüncüsü, toplumsal değişimler her şeyden önce dilde kendini gösterir. Bundan dolayı, neologizmleri araştırıp incelemek, küreselleşme devrinde Kırgız dünya görüşünün nasıl bir değişime maruz kaldığını görmeye imkân sağlar. Bu durum teknolojinin gelişmesi ve İslam dinin Kırgızistan'da geniş olarak yayılması gibi değişimlerin dilde de değişimlere sebep olduğunu göstermektedir.

Araştırmamızın pratikteki anlamı bu şekilde açıklanabilir. Diğer yandan teorik sonucu olarak, bu araştırmanın sonuçlarının bundan sonraki neologizmleri araştıranlar için kaynak olarak kullanılabileceğini belirtmek gerekir.

Sonuç

Biz bu araştırmamızda küreselleşme şartlarına bağlı olarak Kırgızca dil hazinesine girmekte olan neologizmleri ortaya çıkaran kaynakları araştırıp, o kaynakları

karşılaştırmayı amaçlamıştık. Bu amaçla Kırgız medyasında son yıllarda karşılaşılan neologizmleri derleyip, inceledik. Neologizmleri derlemede Kırgız medya metinlerini inceleyip, sosyal medya kullanıcıları ve gazeteciler arasında soru-cevap yoluna başvurduk. Elde ettiğimiz yeni kelimeleri sektörlere ve alındığı dillere göre gruplandırdık. Bu gruplandırmanın neticesinde aşağıdaki sonuç çıkarılmıştır.

Kırgız diline son yıllarda girmekte olan neologizmlerin ortaya çıktığı en önemli kaynaklar teknoloji ve iletişim alanında olduğu gözlemlenmektedir. Diğer yandan yeni kelimelerin en fazla alındığı dış kaynak olarak İngilizce ve Arapçanın olduğunu gözlemlemek mümkündür. Diğer yandan neologizmleri ortaya çıkaran iç kaynak olarak Kırgızca'yı ve dış kaynak olarak İngilizce ve Arapçayı karşılaştıracak olursak: yeni teknoloji ve iletişim alanında ilk sırada İngilizce, ikinci sırada Arapça yer almaktadır. Genelde din, özelde İslam diniyle ilgili olaraksa Arapçadan alınan kelimeler üçüncü sırada yer almaktadır. Diğer kaynaklar aracılığıyla giren kelimelerinse küreselleşmenin iyice güç aldığı son yıllarda çok az olduğunu ya da hiç olmadığını görmemiz mümkündür.

Каынаклар

Абдуллаев, Азыркы кыргыз тили: Фонетика, Орфоэпия 1998, Графика жана Орфография, Лексикология жана фразеология. – Бишкек: Кыргызстан, 256 б.

Акматов Т. К., Мукамбаев Ж. Азыркы кыргыз тили, Фонетика 1978, Лексика, Фрунзе: Мектеп, 176 б.

Акматалиев А., Семенова Ж., Касымгелдиева М. “Кыргыз тилинин академиялык кыскача сөздүгү, Кыргыз тилинин академиялык кыскача сөздүгү, – Бишкек: Бийиктик, 2009, 512 б.

Анапияева А., “Кыргыз тилиндеги 1980-жылдардан кийинки неологизмдер” (басма сөз материалдары боюнча): Филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертация. Каракол, 2013, 234 б.

Васильева Марфа ЮНЕСКО: остановить вымирание языков // Последние обновления: 29/07/2019. <https://ru.euronews.com/2019/07/29/unesco-calls-to-stop-disappearing-of-languages>

Виноградов Лексикология и лексикография: Избранные труды. Москва 1977, Наука, 311 с.

Гак, О современном французском неологии. //Новые слова и словари новых слов. –Ленинград, 1978, С. 37-53.

Галкин-Федорук, Современный русский язык, Лексика, – Москва, Изд-во Моск. ун-та, 1954, 203с.

Давлетов, Кыргыз тилинин урунттуу маселелери, Каракол: БМУ, 2010.- 1-китеп.- 320 б.

Жалилов, Кыргыз тилиндеги жаңы сөздөрдүн сөздүгү, Ош, 1998, 1-китеп, 70 б.

Жапаров, Азыркы кыргыз тилинин лексикологиясы жана лексикографиясы. – Бишкек, 2011, Текник ББ, 164 б.

Мамытов Ж., Кыргыз тилиндеги неологизмдер, (Лексика-семантикалык жана грамматикалык жолдор менен жасалышы), – Фрунзе: Мектеп, 1966, 63 б.

- Карасаев Х.К., Орфографиялык сөздүк, – Фрунзе: КСЭ, 1983, 576 б.
- Карасаев Х.К., Өздөштүрүлгөн сөздөр, – Фрунзе: КСЭ, 1986, 243 б.
- Орузбаева Б.О., Кыргыз терминологиясы. – Фрунзе, «Мектеп», 1983, 168 б.
- Страмной, А.В., Газетный текст как источник неологизмов (на материале русской и французской прессы): автореф. дис.... канд. филол. наук. – Волгоград, 2007, 22 с.
- Юдахин К.К., Кыргызча-орусча сөздүк. Москва, “Советская энциклопедия”, 1965, 634 б.
- Кыргыз-Түрк «Манас» университети тарабынан даярдалган «Кыргызча-түркчө сөздүк» <http://sozduk.manas.edu.kg/>.